

Marginalii la teatrul lui Horia Lovinescu

În „jurnalul” lui André Gide găsim un vers de Baudelaire, în legătură cu care autorul face o interesantă asociație. Iată versul: „Là, tout n'est qu'ordre et beauté / Luxe, calme et volupté”. Și iată considerațiile autorului: „eu găsesse (în aceste versuri — n.n.) perfectă definire a operei de artă (...). Le-aș lua cu plăcere drept titluri ale unor capitole succesive dintr-un tratat de estetică: 1) ordine (logică, aranjarea rațională a părților), 2) frumusețe (linie, zveltețe, profil al operei), 3) lux (abundență disciplinată), 4) calm (potolire a tumultului), 5) voluptate (senzualitate, farmecul vrednic de admirație al materiei, atractivitate)”. Completă sau nu, referința e ispititoare și apreciată în spiritul ei cel mai larg conține într-adevăr elementele de bază după care se încadrează în sfera esteticului și se definește, ca să zicem așa, profilul universal al unei opere de artă. Dar, de îndată ce încercăm o aplicare a ingenioaselor postulate, într-un caz sau altul, vedem cum sfera celor ce se mențin se restringe categoric, în palmă ne rămân câteva perle care nu-și pierd strălucirea, puține și adinci ca apele cerului, încât te întrebi dacă e bine să te mai ații pe firele versului prea rafinat sau să procedezi cu alte mijloace mai prozaice. Nimic surprinzător; citite bine, vorbele poetului nu rezumă un sumar de tratat, ci un dor (un apetit) de viață.

Obsesia cea mare a personajelor lui Horia Lovinescu, exprimată și experimentată, este dorul de viață. „Și am în mine atita putere și atita sete de fericire” (Irina, *Citadela sfărîmată*); „Eu am fost un sangvin și un lacom de viață” (Manole, *Moartea unui artist*); „Nu vreau decît o viață adevărată, atita vreau” (Nina, *Al patrulea anotimp*);

„O făceam tocmai din lăcomie de viață, din pofta de a cuprinde cît mai mult” (Petru Rareș); „Important e să nu mori înainte de a descoperi cît de frumoasă e viața” (Hans, *Și eu am fost în Arcadia*); etc.

Dar ce e viața? Cum o văd aceste personaje atît de însetate de nevoia de a trăi, de a se împlini, de a se defini pe pămînt? Unde se deschide unghiul de perspectivă? Să vedem: „Irina: Și ce-i viața? Petru: Nu știu. Dar o simt. Ea e acolo (arată cu degetul afară), și eu, aici, după niște ziduri” (*Citadela sfărîmată*).

Interesant de notat că tot ceea ce se încapățînează să fundamenteze niște principii „de dincoace de ziduri”, rigide și pompoase, duce la un sfîrșit ridicol și senil. Semnul descensiunii, pentru vremea noastră, se anunță mai întîi, curios, printr-o mimetică re-adaptare — „*Tovarășe Petru...*”, zice, derutat, Grigore Dragomirescu propriului său fiu: „*Unde e tovarășul?*” — întrebă Nina, referindu-se la propriul ei soț — și, apoi, se multiplică într-o imagine deplorabilă, de fantoșă, „*Dincolo*”, se verifică temeinicia tuturor postulatelor și trăinicia lor. Marile întrebări ale omenirii, privind rostul, modul și fericirea spre care tind, se pun „în vîltoare”, „în tumultul care-i înconjoară”, unde găsesc chemare și semnificație. „Mediocritatea, platitudinea, meschinăria, lipsa de aer și de orizont” sînt caracteristica vieții de „cușcă”, de „citadelă”. Abia afară se disting rosturile adevărate. „Am în mine o neliniște pe care n-am cunoscut-o niciodată, parcă aștept să pricep ceva, parcă se întîmplă în jurul meu ceva pe care-l dibuiesc numai”; și, odată cu asta: „mă simt, cum să spun, mai puțin mediocru” (Dan).

Firesc, Citadela sfărâmată, fiind prima piesă care pune în termeni fundamentali semnificațiile celor două moduri de viață și de a fi, conține și esențialele probleme ale noii condiții sociale, principalele confruntări, miezul prefacerilor. Căci, ce se întâmplă într-o societate nouă? „Nu mai poți trăi prin conformism. Decit ca strigoi. Trebuie să-ți cauți locul tău nou față de oameni, față de viață, față de morală. O revizuire totală de valori” (Petru). Iată esențialul: nu se mai poate trăi după un cod fix, prestabilit, e nevoie de o descoperire nouă de substanță. Și cîteva din ființele care populează casa „unde se aleg oamenii” descoperă cîte ceva. Astfel: „Singura libertate a omului este să aleagă, între bine și rău”. (Bunica); „Omul nu-și poate dovedi omenia decît între oameni” (Bunica); „Nu se poate trăi fără să muncești. Nu ai justificare omenească” (Irina); „Există o răspundere omenească” (Bunica); „Frumusețea omului e măsura și luciditatea” (Bunica); „Nu trebuie să alergi după umbre. Lucrurile adevărate sînt mai frumoase” (Bunica) etc., etc.

Am citat atît, și totuși puțin, pentru că în termenii de mai sus se regăsesc și celelalte motive ale pieselor care urmează: Hanul de la răscruce (să zicem: libertatea de a alege), Surorile Boga, Febre, Al patrulea anotimp (de pildă: răspunderea și frumusețea lucrurilor adevărate), Omul care și-a pierdut omenia, Și eu am fost în Arcadia (reflecții despre iubirea de oameni și despre adevărata umanitate), Moartea unui artist. Petru Rareș (exemple, pe registre diferite, ale frumuseții omului, care e măsura și luciditatea). Și așa mai departe. De fapt, toate aceste principale motive revin, aproape în fiecare piesă, căpătînd o nuanță nouă, o ilustrare în plus. Ceea ce dovedește că teatrul lui Horia Lovinescu nu e o repetare de motive, ci o aprofundare de motive. De altfel, în această privință, ne explicăm și cu propriul lui crez estetic, consemnat în Moartea unui artist: „Opera tuturor artiștilor e construită în jurul unui număr foarte restrîns de motive, de idei creatoare (...) Dacă apar altele false opere de artă este pentru că falșii artiști nici nu bănuiesc existența necesară a motivelor. Ei caută și lucrează subiecte”. Nimic de mirare, deci, dacă vom găsi similitudini de idei, de destine, de procedee. Nimic surprinzător în revenirea unor „teme” dramatice. Obsesia fotografiei din copilărie, de pildă, o întîlnim atît la Matei cît și la Hans. Intrarea neașteptată a „rănitului”, care întoarce destinele celor din casă, se petrece atît cu Pavel Golea, cît și cu Hans din Oaspetele și cu George Elefterescu, din Al patrulea anotimp. O fată voluntară, „un animal tînăr și sănătos”, care simbolizează perfectă magie a vieții, e punctul de referință atît al lui Manole Crudu (vezi Cristina), cît și al Tatălui (vezi Ana). O interesantă filiație s-ar putea face în descrierea femeii ariviste, egoiste și coruptibile, pe diferite trepte de evoluție în timp; printr-o coincidență,

numele diferitelor ipostaze începe cu prima literă din alfabet: Aglaia, Amalia, Adela. Există, apoi, particularitatea marilor personaje de a disimula, de a juca puțin teatru, ba chiar nebunia, lucru pe care-l fac cu plăcere și voluptate (bunăoară Petru Rareș, Tatăl). Importante uii se par, însă, ramificațiile care pleacă din motivul tatălui și al celor doi frați, pe de o parte; pe de altă parte, din contrastul omului cu umbra. Ele vor fi puse, în continuare, în relație cu marii eroi, cu personalități, așa cum se întîmplă mai întîi, prin confruntare, cu savanta Dinulescu, apoi, prin înfruntare, cu Manole Crudu, cu Manole și Elonam, cu Tatăl. Există și o referință prin ilustrare, în Petru Rareș, unde umbra marelui Ștefan planează ca o aureolă, deschizînd și profilînd conflictul pe dimensiuni de mit. Motivul celor doi frați se împletește de la început cu motivul omului și al umbrei; față de Petru, care-și regăsește lumina în umanitate, Matei e „ca o umbră neagră, ca un strigoi”. Vlad spune, despre el și Toma: „lui Toma i-ai dat lumina, iar mie tenebrele din dumneata”. Apoi, motivele se dezvoltă separat, cu o complexitate proprie, desenîndu-i pe Manole și Elonam, pe Cain și Abel. Interesant de văzut cum motivul omului și al umbrei sale nu se insinuează simplu și plan, ci prin renașterea omului din propria sa umbră, din propria sa umanitate pierdută. Căci, ce e drumul lui Manole prin iarmarocul păcatelor, prin cetatea fără soare și căruța morții, decît o tragică reîntropare în mit? Apoi, Cain și Abel nu mai sînt două distincții ale aceluiași trunchi noduros, deși se diferențiază indestul, ci două ramificații complementare — unul nu se definește fără celălalt, nu există ca destin, și, totuși, destinele lor se contopesc destrămîndu-i.

O clasificare foarte aproximativă ar împărți piesele acestui dramaturg în drame sociale (Citadela sfărîmată, Surorile Boga, Febre, Al patrulea anotimp, Moartea unui artist. Și eu am fost în Arcadia), drame simbolice (Hanul de la răscruce, Paradisul, Jocul vieții și-al morții în deșertul de cenușă, Omul care și-a pierdut omenia), drame istorice (Petru Rareș), la care s-ar adăuga, ca diversitate de gen, piesa polițistă (Omul care...) și comedia (O casă onorabilă). Exceptînd ultima, toate sînt exemple ale genului și se impun ca atare conștiinței publice, iar puterea lor de penetrație, ca și propria capacitate interioară de dozare a edificîului, de arcuire armonioasă și semeată, se explică tot prin puterea de a emana energie vitală, și nu, în primul rînd, prin structura ideilor. Dramaturgia lui e considerată, îndeobște, ca fiind o dramaturgie de idei. Dar adevărul e că ceea ce o particularizează și-i dă valoare este autenticitatea timbrului vital și măiestria dovedită în construcție. De aceea și pasajele care relevă numai o demonstrație sînt un tărîm osificat, n-au carne și suficientă elocvență. Ultimul act din Al patrulea anotimp e logic, dar dincolo de cursul real al

vieții piesei, personajele se retrag, pe rând, pentru a lăsa loc unei alte piese, scurte, în care se confruntă un principiu înghețat (Iulia) cu condiția firească a omeniei. Nimic mai străin și reprobator pentru registrul dramatic al acestui autor decât ceea ce e osificat, fixație și rigiditate, schemă smulșă de pe trupul cald, palpitând, al omului. Nimic mai odios decât dezordinea multiplicată. „Arta este, înainte de orice, semnul puterii omului asupra haosului și morții”: iată crezul său suprem, în numele căruia plămăiește virtuozose pledoarii. Și-l simți pe acest om trăind cu o intensitate deosebită, fremătind de focul și inteligența sa, biruind uscăciunile, platinudinea, urâtul și nedreptatea, biruindu-se pe sine la capătul unui drum de căutări și de extremă angajare. Nimic nu-i repugnă mai mult decât dogmele și prejudecățile lumii. Cum arată, în fine, Omul care se rătăcește pe tărîmul Paradisului fătarnic? Destept și viclean, tandru și păcătos, mincinos și întreprinzător, mîndru și obraznic, îndrîjit și laș, de o mare putere de sacrificiu și îndeajuns de măscărici. Iată o imagine deloc netedă a omului plămuit de această dramaturgie, în care furtunile nu iartă pe cei subțiri, piperniciți la suflet și la trup. Pletele ninse de o viață plină ale Regelui Lear se aștern pe creștetul lui Petru Rareș după o viață bintuită de viscole și încercări. Drumul omului e abrupt, taie versanți implinți în stele și trece peste hauri de infern.

Ceva din ispita shakespeareeană se simte în chemarea omului, care se strînge ca un vierme și se măsoară cu cosmosul. Liniștea, fericirea, i-o dau bucuriile simple, adevărate. „*Îmi place să mă duc seara acasă și să iau masa*

pe cerdac cu nevasta și copiii. Pe urmă, să mă culc în iarbă și să privesc hieroglifele constelațiilor. Ascult scrîștîitul carelor, fîrîitul greierilor, și cunosc cit e de frumos sufletul omului cînd se poate oglindi toată bolta instelată în el ca într-o apă durată și liniștită” (Petru Rareș). Iar rațiunea de a fi, îi e călăuzită de marea nostalgie a iubirii. „Cînd mă gîndeam cum o să fie viața mea, mi-o închipuiam plină de o dragoste mare, care o să absoarbă totul: și bucuriile, și necazurile, și plictiselile, așa încît să nu mai rămînă decît ea. Fiecare gest, fiecare gînd, fiecare cuvînt să fi fost numai dragoste”. (Logodnica). Tumultul are sonorități ample, de simfonii (Petru Rareș), sau se strînge pe adîncimea sculpturală a unui profil aproape clasic (Jocul vieții și-al morții). Lumea e o taină învinsă și perpetuă (Paradisul, Și eu am fost în Arcadia) sau o întîlnire de drumuri (Hanul de la răsruce).

Ceva din puterea simbolistică a lui O'Neill e sesizabilă în dramele lumii; starea meditativ-cehoviană, declarată uneori, se resimte în dramele societății; ramificații originale ale timbrului specific, introdus în dramaturgia noastră de Lucian Blaga, pot fi surprinse în poezia și filozofia dramatică. „Toată lumea asta e o taină a nunții. Se cunună întunericul cu lumina, răul cu binele, și mereu, mereu, neostoite, se ivesc zorile” (Domnica). Profilul e complex, modelat pe o trainică materialitate a lumii dezvăluite, cu freamățul și bogăția ei inegalabile, într-o trăsătură ade-menitoare și o severă rigoare de construcție. Un mare dor de viață. Și ordine, frumusețe, lux, calm, voluptate. Și ce-am spus cu asta? Un vers de Baudelaire!

